

CXIV. Hoc scribendi modo Philosophus tantum uti potest, nempe ille solus, qui probe noverit, quænam ideæ simplices illas substantiarum, & notionum componant; quique etiam adeo individua observaverit, ut ea possit plane describere. Illum Sinenses adhibent; proindeque mirum non est, si tanti apud illos sit literas scire (1).

CXV. Quæ difficultas efficit, ut nationes penes omnes eum scribendi modum probaverint, quo non objecta, non ideas, sed sonos verborum reddunt; ad quem dupli via perveniri posse declarabam (CVIII.).

institutio suscepta fuit. V. Leibnitii *Histoviam*, & commend. *characteristica lingue universi*. V. *Traité de la Form. &c. Ch. VII. VIII. Mémoires de l' Acad. de Berl. pour l'an. 1774.* ibi Thiebault videtur succensere Michaelis, & non ita difficilem, nec vero inutilem, & multo minus perniciosa, quemadmodum ille, censem lingue universalis institutionem, quæ primo illo modo contineretur.

(1) Sinensium alphabetum Typographicum ex 50000. signis constat (V. *Mémoir. concernant l' histoire &c. des Chinois par les Mission. T. XI.*) Maupertuisius auget ad 80000. Japonenses, licet omnino diversa lingua utantur, quæ tamen Sinenses litteris consignant, probe intelligunt: adeo verum est hæc signa non rerum voces, sed earum conceptus delineare. V. *Maupertius loc. jam cit.*

LIBER II.

DE HUMANA COGNITIONE.

CAPUT I.

Humanæ cognitionis Analysis.

CXVI. Perceptis ideis, si mens unam cum alia conferat, atque intelligat invicem pugnare, vel convenire, jam eas conjungit, aut separat; dum conjungit, unam de alia affirmat; negat vero, si separat. En ergo quid sit judicium; quandam affirmet, & quando neget; quomodo denique mens ex idearum perceptione ad illud progrediatur.

CXVII. Ex qua analysi patet, ad judicium, licet sit actus omnino simplex ideas conjungens, aut separans, tamen requiri, ut multa percipiantur; scilicet percipi debent ideæ, quæ comparanda invicem sunt, & etiam convenientia, vel pugna, quæ ipsas afficit.

CXVIII. Quæ non ita debent accipi, quasi ideæ separantur, vel conjungantur; affirmetur scilicet; & negetur non eodem actu, quo earum pugna, aut convenientia percipitur; hæc unum idemque sunt, proinde à dupli actione non manant.

CXIX. Ergo judicare nihil aliud est, quam idearum convenientiam, aut pugnam percipere. Videtur autem, quod dum quis statuit aliquid ita esse, quid amplius statuat, quam si diceret, se percipere, quod ita sit, ex quo judicium à perceptione illa differret. Verum hæc inter discrimen est meri respectus, & in utroque casu mens judicat, & dumtaxat relationem illam convenientiæ, vel

44. DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

pugnæ percipit; licet in secundo judicium ad ideas tantum spectet; in primo vero ad obiecta externa idearum etiam pertineat.

CXX. Quare mens, dum judicat, dumtaxat intelligit, non etiam vult (1); quamvis voluntas in pronunciandis judiciis hanc partem habeat, ut mentem ad attentionem præstandam, eamque in unum potius, quam aliud objectum dirigendam determinet; ipsam etiam moveat, ut magis, vel minus idem objectum examinet, atque efficiat, ut ideis obscuris, & confusis quandoque acquiescat. Hinc imputabilia judicia sunt.

CXXI. Judiciis cognitiones omnes nostræ con-

(1) Contrarium opinatur *Cartesius Medit. IV.* & *Malebranchius L. I. de inquir. ver. C. II.* qui hac in re, sicut in reliquis, ad suum systema spectata, & ex eo agit. Videatur quomodo *Gassendus Cartesium* oppugnet *T. III. Oper. in Inst. ad dubit. III. in Medit. IV.* Nunc plerique *Lokii* analysis amplectuntur, & judicium totum esse opus intellectus autumant, præsertim *S Gravesande Introd. ad Phil. L. II. C. VII.*, & *Clericus in Log. P. II. C. I.* Quamquam *Storchenau Log. P. I. C. VII.* & alii non desint, qui voluntatem in subsidium intellectus advocent, ut nempe decidat, convenientiam, vel pugnam perceptam revera haberet, & aliquid perceptioni addat sua decisione. Quæstionem hanc totam ineptam censem cum *Lokio Condillacus Art. de Pens. P. I. Ch. VIII.*, & ex abstractum abusu ortam, quo factum fuerit, ut quævis animæ facultas tamquam *Entitas* ab anima, & ab aliis facultatibus distincta habita sit. Sed quereri potest, an anima, dum judicat, percipiat solum, an etiam velit; an scilicet una tantum, vel dupli operatione fungatur, etsi illæ non ponantur in anima entitates, nec facultates à se mutuo, & ab anima re distinctæ sint. Quin immo idipsum querere necessarium erit, & utile ad accuratam operationum animæ analysisi absol-

LIBER SECUNDUS.

45

tinentur. Jam vero convenientiam illam, & pugnam nonnunquam mens illico intuetur; aliquando ex multiplo idearum comparatione eamdem deducit: simplici intuitu videt, totum esse majus parte sua; animam vero esse immortalē intelligit, si multas alias ideas cum illis animæ & immortalitas conferat. Cognitio, quæ simplicem intuitum consequitur, appellatur intuitiva, quæ secundo modo acquiritur, demonstrativa est.

CXXII. Nec vero nos tantum cognoscimus, quantum simplici, vel multiplo idearum comparatione cernimus; ad alios fontes præter rationem, qua illa comparatio instituitur, accedere possumus, nempe ad conscientiam, sensus, & auctoritatem. Hæc multa nobis detegunt, universum scilicet genus factorum, rerumque externarum qualitates. Inde cognitio in *experimentalē*, & *historicā* apte divit (1).

CXXIII. Est etiam cognitio *actualis*, qua relationem convenientiæ, vel pugnæ percipimus, & *habitualis*, qua aliquid probamus, quia scimus jam nobis innotuisse.

CXXIV. Sed cognitio vera erit, & verum judicium, si cum rebus convenientiæ, si res separant, quæ separandæ sunt, conjungant, quæ conjungendæ. Cum vero cognitiones, & judicia aliquando objecta externa complectantur; ut veritatem præferant, non semper sufficit, idearum naturæ accom-

(1) Ex quo multas cognitiones historia & experientia acquiramus, concludi nequit, cognitionem non semper in perceptione convenientiæ, aut pugnæ idearum esse positam. Ita pōt̄o concludit *Leibnitius Nouv. Ess. L. IV. Ch. I.*, atque inde analysis cognitionis *Lokianam* improbat: quasi, inquam, res, proindeque rerum ideas secum convenire, aut pugnare, auctoritate, & facto ipso non declararetur.

46 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

modari, sed quandoque requiritur, ut objectorum indolem exprimant. Ex quibus infertur, quando nam judicia falsitate laborent.

CXXV. Veritas cognitionis in scholis dicitur *veritas logica*, cum objectum sit disciplinæ, cui idem nomen impositum est (1).

CAPUT II.

De Propositionibus.

CXXVI. **T**ut verbis ideas efferimus, ita propositionibus judicia complectimur (2). Quia vero judicando conjungimus ideas affirmatione, vel negatione separamus; hinc propositio sententiam continet, qua affirmatur aliquid, vel negatur.

CXXVII. In propositione distinguitur *subjectum*, *prædicatum*, seu *attributum*, & tandem *copula*. Subjectum est res, de qua aliquid affirmamus, vel negamus; attributum rem affirmatam, vel negatam significat; copula subjectum cum attributo conjungit, vel, si ei anexa sit particula negans, utrumque separat: ex gr. in propositione: *virtus est laudanda*, *virtus* est subjectum, *laudanda* prædicatum, & verbum est copula. Hæc non semper expressa sunt, sed unus, aut alter terminus in alio latet (3).

CXXVIII. Propositionum maxime consideran-

(1) *V. Locke L. IV. Ch. I. Condillac Gram. P. I. Ch. IV.*

(2) *V. Arist. de Interpret. libri duo.*

(3) Fromondus in *Intro. ad Philosophiam P. II. C. VI.* propositionis partes enumerat omnino sex; quæ major distinctio rerum difficultatem auget, nullumque affert commodum, nec ullam utilitatem.

LIBER SECUNDUS.

47

da est qualitas, & quantitas; hæc oritur ex subjecti amplitudine, & est universalis, si subjectum universale; particularis, si subjectum limitatum à vocibus particularibus *aliquis*, *quidam*, & similibus; singularis denique subjectum est singulare, seu individuum. His addunt quantitatem indefinitam, quando nempe subjectum neque limitant voces particulares, neque universales amplificant ex. gr. *homines sunt creati*.

CXXIX. Dialectici propositionem singularem ad universalem revocant, quia illius subjectum in tota sua amplitudine sumitur; sic etiam indefinitam, si subjectum cum prædicato necessarium habeat nexus, ut in exemplo (CXXVIII.); quod si nexus contingens pro particulari habetur, licet sit possibilis casus, in quo universaliter accipienda est; ex. gr. *milites sunt imperfecti*; hæc propositio plerumque particularis est. Fieri tamen potest, ut aliquando sit universalis; & an sit, linguarum, & auctoris ingenium, ejusque loquendi usus, & circumstantiae declarant.

CXXX. Ex prædicato, & subjecto, & tota propositionum materia earumdem qualitas desumitur, quæ omnino multiplex est. De hac utiliora quædam observare sufficiat; & primo in propositionibus negantibus prædicatum universaliter sumi; & in tota sua amplitudine, etiamsi subjectum sit particolare: in affirmantibus vero sumi in eadem latitudine, qua subjectum, adeo, ut universale sit, quantum est subjectum ipsum; vel particulare, si subjectum fuerit particulare; ex. gr. in hac propositione negante: *aliquid pactum non est injustum*, prædicatum ad omnem omnino injustitiam extendi debet; in alia vero affirmante: *omnes homines sunt viventes*, prædicatum eam extensionem non habet, ut omnia viventia significet.

CXXXI. In propositionibus *disjunctivis* partes

ita

48 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

ita opponi debent, ut medium non admittant ex. gr. *Mundus aut est à se, aut ab alio*. Id porro necessarium est, cum hæ propositiones adhibeantur, ut una pars affirmetur, tollantur aliae; si igitur media præter enumeratas dari posset, jam non recte una pars affirmaretur, vel negaretur ex aliis affirmatis, sive sublatis. In hoc labi facillimum est; nam absoluta partium enumeratio, perfectam rem, de quibus agitur, cognitionem desiderat.

CXXXII. *Conditionalis* propositionis veritas non pendet ex veritate partium, sed ex recto nexus earumdem; nam hisce in propositionibus non negatur una pars, aut alia, sed tantum nexus, ut in hac, *si homo liber est, est creatus*: nexus autem est ad concludendum aptus, quando, posita una parte, ponitur alia; una sublata, alia tollitur.

CXXXIII. Propositiones *exclusivæ*, ut veræ sint, multum perpensæ fuerint oportet, & non mediocrem mentis vim, atque amplitudinem requirunt: nam vel statuunt, attributum aliquod alteri subjecto non convenire, vel nullum aliud attributum alicui subjecto competere ex. gr. *nobilitas sola est, atque unica virtus: belluæ facultate tantum sentiendi præditæ sunt*. Quia vero nec omnia subjecta à nobis cognoscuntur, nec essentia primaria, de quo agitur, idcirco difficile est ea propositionibus exclusivis statuere.

CXXXIV. Propositionum oppositio ex earum qualitate, & quantitate oritur. Præcipue autem consideranda est oppositio *contradictoria*, & *contraria*. Ea est, si, posito eodem subjecto, eodemque prædicato, propositio una affimet, neget alia; subjectum vero, aut sit universale in una, particulare in alia: vel in utraque singulare ex. gr. *omne bonum est expetendum: aliquod bonum non est expetendum: vel Seneca est sapiens; Seneca non est sapiens*.

Sunt

LIBER SECUNDUS. 49

CXXXV. Sunt vero propositiones contrariæ, si idem subjectum, idemque attributum habeant, in utraque tamen subjectum sit universale, & una affimet, neget alia, ex. gr. *omne bonum est expetendum: nullum bonum est expetendum*.

CXXXVI. Propositiones contradictoriæ nequeunt esse ambæ veræ, neque ambæ falsæ, sed una necessario vera est, alia falsa, quia repugnat, idem simul esse, & non esse. Similiter de contrariis constat, quod nequeunt esse ambæ veræ, nisi verum etiam sit, aliquid esse, & non esse; possunt autem esse ambæ falsæ, ut (CXXXV.) exemplo constat (1).

(1) Hæc mihi explicanti, si quis succenseat, quasi modum excesserim, ea ille conferat cum iis, quæ Logici politiores circa propositiones disseruere. Profecto comperiet, quam brevis in iisdem fuerim. Multa quidem levia, & inania scholastici olim, qui innumeras propositionum divisiones ex earum forma, materia, qualitate, & quantitate persecabantur; & conversionem propositionum, reciprocam scilicet mutationem subjecti in prædicatum, & prædicati in subjectum exponebant; atque etiam æquippollentiam, dñarum nempe propositionum oppositarum ad eundem sensum reductionem. Quæ omnia prætermittuntur, cum in veritate agitione nullius fere usus sint, & animum ad futile quoddam genus disputationis instuant. E Logicis autem illis, quos indicabam, sunt præsertim *Art. de Penser* P. II. *Wolfio Risi* sulle forze ec. C. III. *SGravensand Introd.* L. II. C. VII. III., IX. & X. *Clericus in Logica* P. II. *Heinecius in elem. Log. C. II. Sect. II.*, de Felice *Lezons de Log. Lez. X.*, Condill. *Gram. P. I. Ch. XI. XII. XIII.*

CA-

CAPUT III.

De gradibus humanæ cognitionis.

CXXXVII. Si ideæ nobis deficiant, vel earum convenientiam, aut pugnam non videamus, in ignorantiae statu sumus; si utramque rationes oppositæ, & æquales suadeant, ex se mutuo elidunt, nosque in dubio versamur (1), & ab judicando abstinemus. Ignorantia ergo, & dubium infimum cognitionis gradum præcedunt, qui in probabilitate videtur constitutus.

CXXXVIII. Cognitio autem probabilis non est ex simplici intuitu, nec ex demonstratione (CXXI.) sed ex rationibus, quæ sive cum veritate, sive cum illa cognitione necessarium nexus non habeant, aut non habere videantur: is tamen sit hic nexus, qui verum prudentem, & doctum in affirmationem, vel negationem adducat.

CXXXIX. Probabilitatis diversi sunt gradus: quæcumque autem ea sit, numquam ascendit ad certitudinem (2), in qua summus gradus cognitionis

(1) Hoc aliqui dubium *positum* appellant, & dubium *negativum* ajunt esse, quando nullas tam pro una, quam pro alia parte rationes percipimus; quasi nempe aliquid deterius habeant, in quo ignorantiam collocent.

(2) Qui probabilitatem calculo subjiciunt duce 'S Gravesandio, & Bernoullio in *Ar. conjectandi* certitudinem considerant veluti totum divisum in partes, quæ sint gradus probabilitatis. Ac quidem licet non satis accurate id constituant, permitti tamen debet, ut faciliter probabilitas ex proportione, quam habet ad certitudinem, supputetur. Non, inquam, accurate certitudo in partes dividitur, cum id ejus notioni oppo-

nis (1). Porro consideratur certitudo, vel ut est in rebus, quæ certæ in se sunt: vel ut est in mente, quæ rem certo cognoscit. Primo accepta modo est constantia, & rerum immutabilitas; secundo modo est status mentis, quæ absque ullo scrupulo, & citra dubitationem omnem alicui rei assentitur.

CXL. Certitudo distinguitur in *metaphysicam*, *physicam*, & *moralem*. Metaphysica ex rerum natura descendit, & est absolute immutabilis adeo, ut ejus oppositum sit omnino impossibile; sic ex essentia circuli certum est, radios à centro ad peripheriam ductos, esse æquales. Certitudo physica naturæ legibus, & universi ordine inititur, atque natura; neque ex gradibus probabilitatis hæ partes confici possunt; probabilitas namque, & certitudo tota natura differunt, quantum nempe contingentia, & necessitas. Ut una igitur alterius pars foret, simul deberet esse & non esse, quod repugnat. V.'S Gravesand Introd. P. II. C. XVII. Storchenu P. III. Log. C. III. Bonner Ocvr. Vol. XVIII.

(1) Luki L. IV. C. II. gradus cognitionis diverso modo constitutus; & cognitione nempe *intuitiva*, *demonstrativa*, & *sensitiva*. Ac recte quidem, si certitudine inter se singula differrent, ut eodem Cap. passim affirmat. Ex analysi autem demonstrationis, quam ipse peragit ibidem §. 7. plane intelligitur, cognitionem intuitivam, & demonstrativam, licet non eamdem evidentiā, parentem certitudinem præferre. Una igitur, cum alia major non sit, gradibus invicem non distinguuntur; sed differunt dumtaxat in modo, & facilitate, qua à nobis comparantur. Non unum hoc tantum inter cognitionem sensitivam (CXXII.), aliasque duas discrimen est positum, sed illa certitudine etiam inferior est; nam cognitionis intuitiva, & demonstrativa necessaria est certitudo; sensitivæ vero contingens: quod discrimen aptius notatur certitudinem trifariam dividendo.

52 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

que aliquid ea certum est in hypothesi, quod eadem leges, & idem ordo maneant. Certitudo tandem moralis saepius cum probabilitate confunditur, & moraliter certum plerumque dicimus id, quod, leges prudentiae humanae sequendo, tamquam verum haberi potest: ex hominum tamen testimonio, seu auctoritate ea moralis certitudo exoritur, quæ sit veri nominis certitudo, & moralis vocatur, quia ordinis moralis legibus fundata est.

CXLII. Diversa hæc certitudinis genera paria omnino non sunt, sed certitudo metaphysica tam in rebus, quam in mente considerata, physicam, & moralem superat: ea namque absoluta, & immutabilis prorsus est; hæc vero hypotheticæ, & contingentes: quod autem hoc secundo modo certum est, non esse hand pugnat; minorem ergo certitudinem habet, quam illud, quod intelligimus absolute esse non posse.

CXLIII. Quæ profecto satis declarant causas certitudinis in se acceptæ. Quod vero nos certi sumus, evidentiæ tribendum est; certi, inquam, de aliqua re sumus, quia evidenter eo modo esse percipimus. Evidentiæ, vel est in rebus, si nempe simplici mentis intuitu cognosci possint; vel in mente, quando aliquid evidenter intelligit. Quænam sit hæc mentis affectio, assequimur, si nos ipsos veluti intueamur, dum eamdem experimur: est veluti lumen, quod menti affulget; quod in assensum trahit; quo omnem dubitationem depellimus. En ergo quomodo differat à certitudine.

CXLIII. Evidentiæ, certitudo, probabilitas, dubium, & ignorantia relativa sunt iis, qui intelligunt; & fieri potest, immo plerumque fit ut aliquibus certa, vel probabilitia videantur, quæ aliis dubia, aut etiam ignota sunt.

CXLIV. Ad evidentiæ aliquando immediate, aliquando mediate pervenimus: rem scilicet eviden-

ter

LIBER SECUNDUS.

53

ter agnoscamus, eam dumtaxat attendendo, vel ipsam comparando cum aliis, si clarior per se non fuerit: atque illa immediata evidentiæ hæc mediata appellatur.

CXLV. Præterea evidentiæ, quemadmodum cognitiones (CXXII.), sensu intimo, operationis, usu sensuum, denique auctoritate adipiscimur. Hinc triplicis generis evidentiæ, metaphysica, physica, & moralis. Quæ evidentiæ denominationes omnino accuratae inveniuntur, si illius fontes, objecta, & certitudo parta attendantur. Evidentiæ, quæ metaphysica dicitur, fons ratio est, objectum intelligibile, & metaphysica certitudo, quam efficit: ex experientia tam interna, quam externa, physica evidentiæ derivat, ex qua physica dumtaxat certitudo esse potest, & existentiæ, seu facti, ut ajunt, cognitio. Ex auctoritate denique moralis evidentiæ, & certitudo (CXL.) est (1).

CXLVI. Jam vero evidentiæ, quatenus est in mente, aliquando evidentiæ opponitur: nec enim totum id, quod evidens, & certum nobis est, verum etiam in se est; sed illud dumtaxat, quod ex recto rationis usu evidenter, & certo cognitum est. Sedulo igitur, & diligenter perpendatur, quomodo ad evidentiæ, & certitudinem pervenerimus; ac profecto ex duabus oppositis inveniemus, unam falaciam evidentiæ fuisse.

CXLVII. Quod si evidentiæ metaphysica physiciæ videatur opponi, debemus in primis in illam inquirere, & introspicere, an verax sit; ac si id constiterit, physica metaphysicæ est postponenda,

&

(1) V. Condill. Art. de Raisan. L. I. Ipse licet quartum evidentiæ fontem omittat, tamen L. IV. Ch. II. statuit, factorum substantiam ea certitudine posse sauderi, quæ ad evidentiæ ita maxime accedat, ut de ea nequeat dubitari.

44 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

& statuendum, illa nos decipi, vel suspensas naturæ leges, ac mutatas fuisse.

CXLVIII. Denique, si pugna sit inter evidentiā physicā, & moralem, utraque examini subjiciatur; compertum fiet, evidentiam moralem cum errore esse conjunctam, quando in contraria physica evidētia versamur, proinde si nullus de hac fuerit scrupulus, est alteri anteponenda (1). Ab evidētia igitur ad veritatem non recta semper illatio est, cum nec recte semper eam fuerimus consueti: ac si duæ evidētiae concurrant, de quam constare nobis debeat, ut alteri renunciemus, præscriptum est.

C A P U T . IV.

De Cognitione probabili.

CXLIX. Quod probabiliter cognitum est, non eo modo, quo cognitum fuit, & necessitate est (CXXXVIII.), sed esse potest modo prorsus opposito. Probabilitas ergo quæcumque sit non omnem scrupulum removet; mens enim cum cernat probabile, posse esse absolute falsum, jure etiam poterit eidem non plane acquiescere (2).

Cog.
(1) Ex hoc autem nullus inferat, evidentiam moralem de miraculis haud unquam haberi posse: namque miracula respectu eorum, qui certitudinem moralem constituant, & evidentia physica convenient, cum illorum sensibus pateant; eorum vero respectu, quibus moraliter certa esse debent, non contra, sed præter experientiam sunt. Verum de hoc loco suo. (1)

(2) Ut intellectus evidētiae, ita etiam probabilitati necessario acquiescit, ait Bonnetus T. XVIII. Op. p. 281., cum fieri nequeat, ut id, quod intellectus percipit tamquam probabile, non percipiat, vel dubium

TITULI LIBER SECUNDUS.

55

CL. Cognitiones sunt probabiles, vel intrinsecæ vel extrinsecæ; primæ fundantur rationibus, secundæ auctoritate. Qui auctoritatem faciunt, aut aliqua, aut nulla ratione moventur; si secundum, nulla ex iisdem probabilitas; non ita vero si primum. Igitur utriusque probabilitatis principium sunt rationes; cum hoc tamen discrimine, ut intinsecam proxime, extrinsecam vero remote, constituant (1).

CLI. Res non sunt in se probabiles, sed nobis dumtaxat; scilicet probabiles sunt cognitiones: quidquid enim est, profecto aliquo modo est; atque res, & ideæ convenientiam, aut pugnam necessario inter se habent, cum fieri nequeat, ut neutram habeant, vel utramque: convenientia autem illa, vel pugna. quæ inter ipsas est, aliquando à nobis cognoscitur probabiliter, & res evadit ex parte nostri probabilis.

CLII. Atque ex brevitate mentis ita cognoscimus, & quia ideæ nimis composite persæpe sunt, & inadæquatæ; qui enim fieri poterit, ut mens admodum infirma omnium idearum, illarum præsentim relations plane perspiciat?

CLIII. Cum mathematicæ disciplinæ circa ideas distinctas, & adæquatas versentur, cogni-

tionem acquiscentiam e medio tollit.

bium judicet. Quamvis id verum omnino sit, tamen assumptum non probat: eum judicio namque probabiliti hoc aliud componitur; nempe rem probabiliter cognitam alio modo esse posse ac cognita fuerit; quod profecto mentis acquiescentiam e medio tollit.

(1) Quam tradidit Aristoteles Top. I. C. I. probabilis definitionem, probabilitati tantum extrinsecæ convenit; est enim hujusmodi: Probabilia autem sunt, quæ videntur omnibus, aut pluribus, aut sapientibus, & his vel omnibus, vel pluribus, vel maxime familiaibus, & probatis.

009361

56 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

tiones probabiles haud nobis suppeditant; sed aut nullas omnino, si nempe ideæ mediæ ad demonstrationem necessariæ deficiant; aut certas, si ideæ in ea serie, quæ ad demonstrationem requiritur, dispositæ fuerint; aut falsas demum, si series fuerit perturbata. Hoc sensu probabiles videri possent, quatenus nempe hypothesi probabili sint sæpius innixa: verum facta hypothesi eo utuntur mathematici ratiocinio, quo suas propositiones plane ostendant. Quare cognitiones, ut sunt ope matheseos acquisitæ, probabilitatem semper transcendunt.

CLIV. Ex possibilitate non oritur probabilitas. Quod probabile est, possibile esse debet; alias foret absurdum: non vero, quod possibile tantum est, aliquem probabilitatis gradum continet; namque, quod probabili oppositum est, possibile & ipsum est (CXLIX.); quod autem probabili opponitur, improbabile est; igitur probabilitas cadit etiam in improbabile: non ergo probabilitatem vel minimam efficit.

CLV. Quocirca probabilitati rationes accedant necesse est, ex quibus res, quæ esse potest, probabilitate inferatur, quod sit. Hæc illatio non ex una ratione, vel altera debet constitui, sed omnes, quotquot excogitari possunt, diligenter pervestigandæ, & colligendæ sunt. Rationum vis, & numerus examinetur, atque iis simul collatis de majori, aut minori probabilitate decernatur.

CLVI. Sed in ea æstimanda non tantum rationes, verum etiam difficultates attendi debent; ut enim illæ probabilitatem augent, ita difficultates eamdem minuunt: ea igitur res probabilis, pro qua rationes adsunt, quæ difficultatum pondere non eliduntur; ea vero probabilior, quæ pluribus, & validioribus rationibus suadetur; vel quæ, positis ex utraque parte rationibus æqualibus, pauci-

TITULI LIBER SECUNDUS.

cioribus, aut infirmioribus premitur difficultatibus.

CLVII. Probabilitates oppositæ, & æquales se mutuo elidunt, & dubium exoritur (CXXXVII.) Probabilitas minor à majore probabilitate oppositæ evertitur (1), ut in viribus evenit oppositis & inæqualibus: quæ autem major est, tantum imminuitur, quantum vis est in illa probabilitate minore.

CLVIII. Ita autem probabilitas minor à majore opposita eliditur, ut ea in primis evanescat, & in improbabilitatem etiam convertatur; nam illæ duæ probabilitates, quatenus sunt æquales, se mutuo destruunt, & dubiæ evadunt; excessus vero unius aliam infra dubium deprimit, & efficit improbatum.

CLIX. Improbabile autem illud est, quod aliqua saltem ratione impugnatur: à dubio ergo tamquam à punto quodam probabilitas, & improbabilitas procedunt, sed in contrarias partes rapiuntur; & quantum illa, si augeatur, ad certitudinem accedit, tantum hæc ad ignorantiam, si imminuat.

CLX. Ratio impugnans, unde res efficitur improbabilis, non ea debet esse, quæ cum veritate, cumque ipsa re impugnata necessarium nexum habeat, aut habere putemus; quæ hujusmodi foret, rem non improbabilem, sed falsam ostenderet: sicuti autem probabilitas à veritate, ita etiam à falsitate improbabilitas distincta est.

(1) Id negat Mako in Inst. Log. P. II. C. II. licet eodem capite assensionem cohibendam esse præcipiat, & dubitandum, quando utrinque paria momenta sunt.

C A P U T V.

De Cognitionum Realitate.

CLXI. Quando duas, vel plures ideas mente complectimur, earumque percepta est convenientia, vel pugna, ad cognitionem realem pervenimus; ad cognitionem nempe, quam habemus, non quam videmur habere, licet non habeamus. Dum in hoc postremo statu sumus, cognitione chimerica est, nulla scilicet (XV.), & reali opponitur; atque esset ex. gr. ea, quæ numerum infinitum respiceret, vel motum omnium celerrimum; quæ duo cum nec concipi, nec esse possint, de iisdem, quod nos aliquid cognoscamus, credere possumus, nihil autem revera cognoscimus.

CLXII. Ac quidem cognitionum realitas tecta & sarta remanet, quamvis objectum ejusdem non sit existens; sufficit; quod sit reale, idest saltem possibile (IX.), cui, si aliquid convenire, vel repugnare intelligamus, etiam aliquid profecto cognoscimus. Enim vero possibile non est nihilum, in quo differt ab impossibili; immo ita est, ut non potuerit non esse. Cur ergo cognitiones, quæ ad possibilia pertinent, reales esse inficiabimur?

CLXIII. Reales ne erunt cognitiones, si non conformes objecto suo? Erunt utique, licet non veræ; reales, inquam, cum idearum percipi possit relatio, quin ipsis conformis sit; non autem veræ, cum veritas cognitionum in illa ipsa congruentia consistat. Ac nisi veritas cum realitate confundatur, aliquid poterit cognitionis veritatem tollere, non vero ejus etiam realitatem subvertere (1).

De-
ob-

(1) Cognitionum realitas à *Lokio L.* IV. C. IV.

CLXIV. Denique de cognitionum realitate advertendum, nullam omnino dici posse arbitriam: hujusmodi sane non sunt eæ, quæ ad res existentes pertinent; ceteræ vero objectum saltem habent possibile, quod necessarium est, nec ex arbitrio pendens. Quare ad has potius, quam ad alias cognitiones appellere animum in nobis est, non sic autem nostra in potestate sunt ipsæ cognitiones, rerum nempe possibilitates.

CLXV. Sed quamvis cognitionum realitas existentiam objectorum, circa quæ versantur, non exigit; videamus tamen quænam sint, quarum objectum tamquam existens jure habeatur. In quo quidem cognitiones idearum sortem sequuntur, scilicet ad objecta existentia pertinent, si ideæ, quibus

obtineri statuitur, quando ideæ rebus congruunt. Quid ergo erit earumdem veritas? Quomodo erit à realitate distincta? De singulis præterea idearum generibus querit, utrum convenientiam illam cum rebus habeant; & in primis ponit, ideas simplices eam habere, quia non possunt à mente produci, & sunt effectus necessarii rerum, quæ in sensu agunt. Ita etiam ideæ complexæ notionum; cum enim ea à nobis formentur, & ad nullum archetypum referantur, nequeunt sibi ipsis non esse conformes. Denum ideæ substantiarum, si ab earum exemplaribus differunt, realitate etiam carent. Verum quod de ideis simplicibus ait *Lokius*, tantum probat earum objectum esse existens. Ideæ autem notionum referuntur ad rerum relationes, atque naturam, quam debemus advertere, ne imperfectas, & absurdas notiones conficiamus. Quare eidem naturæ, & relationibus convenientia necessaria est, ut cognitione circa easdem *Lokii* sententia realis sit. Denique si substantias cognoscimus sub diversa ratione ab ea, quæ sunt, vitiosa erit nostra earum cognitione, etiam falsa; numquam autem nulla, qualis esse deberet, ut non foret realis.

60 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

continentur, objectum hujusmodi exhibeant.
CLXVI. Porro idearum, quæ per sensus adveniunt, omnium objectum existens est; ipsum namque quod in sensu agat, requirunt: idea vero reflexione ortæ vel ex nostri consideratione deducuntur, vel quia rerum naturam & relationes meditamus; alia insuper ex abstractione originem habent; demum alia ex facultate, qua ideas diversas simul conjungimus.

CLXVII. Inter idearum general reflexiohe comparata, primum habeat exemplar existens necesse est; nam ea, quæ experimur, & in nobis fiunt, profecto existunt; hæc autem advertimus, dum nosmetipsos excutimus. Quæ ergo idea ex nostri animadversione comparantur, ab his, quæ existunt, hauriuntur.

CLXVIII. Dum vero animum in naturam, qualitates, relationesque rerum intendimus, notiones ethicas, & metaphysicas permultas formamus; notiones scilicet modorum mixtorum (XXXVII., XXXVIII.), qui sæpius (1) ad existentia pertinent, & in rebus insunt, in affectibus, in actionibus, in iis nempe, quæ dum observamus, præfatas notiones suppeditant.

CLXIX. Ideæ abstractæ, & universales ex iis, quæ existunt, ductæ sunt; in rebus existentibus fundamentum habent: earum tamen objectum non existit, saltem eo modo, quo concipiuntur, abstracte videlicet & universaliter. Hæc duo maxime distinguere oportet, &, si vel leviter harum idearum generatio recolatur, dilucide patent.

CLXX. Eadem sermè valent pro ideis, quas ex aliis sensu exceptis componimus. Eæ, ex quibus componuntur, objectum habent ab ipsis distinctum, & existens; compositæ autem illud representant, quæ

(1) V. Lock. L. II. Ch. XXII. §. 9.

LIBER SECUNDUS 61
tant, quod ab objectis singularum componentium diversum est, quodque nobis placuit imaginari.

CLXXI. Ergo cognitiones, quæ respiciunt objecta per sensus immediate cognita, ad res existentes omnes referri debent; aliquæ vero tantum ex iis, quarum objectum reflexione perceptum est: objectum enim hujusmodi idearum separatione, vel compositione quandoque efficitur; quod quidem in mente, quæ ideas conjungit, & separat, unicæ existentiam habet.

CAPUTO VI.

Definitione humanarum cognitionum.

CLXXII. Si cognitiones humanæ comparentur, cum rebus, quam immani discrimine ab iis distant! Angustis scilicet illæ limitibus continentur, cum latius præ ideis mente conceptis non pateant: quæ autem idea à nobis percipiuntur, longe pauciores sunt, & cum immensa hac rerum universitate ne vix quidem conferri possunt.

CLXXIII. Utinam vero tantum cognoscemus, quantum ideis percipimus! Contrahendi namque non adhuc essent cognitionum nostrarum finis, qui ultra perceptionem convenientiæ, vel pugnæ idearum nequeunt propagari.

CLXXIV. Hæ relationes non uno tantum modo nobis apparent, ut jam observatum fuit. (CXXI). Infrequens omnino est, eas intuitive cernere; quæ autem ab humana mente ex demonstratione percipi possunt, non semper perspicimus, sed quæ ignorantæ remanent, reliquias infinite superant.

CLXXV. Quod duplici ex capite debet repeti; quia nempe in ideis sæpe versamur obscuris, & confusis; & quia non semper præsto sunt ideæ,

cum

62 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

cum quibus illas , quarum relatio quæritur , conferamus , ut hanc ipsam eruamus relationem . Si vero non valemus ideas ita disponere , ut relatio ignota descendat , nova emergit causa , unde fiat , nos raro assequi , quid de ideis asserendum , vel negandum est .

CLXXVI. Ergo earum idearum , quæ claræ sunt , & distinctæ , relationes aliquæ eluent , & plures , si etiam adæquatæ ; dummodo eas sedulo velimus perpendere , & cum aliis conferre possumus : sin vero sint obscuræ , primum in ipsis ideis laborandum est , & omni studio enitendum , ut ex obscuris distinctæ evadant .

CLXXVII. Sed non iis solum cognitionibus humana mens præstat , quas simplici , aut multiplici idearum comparatione adipiscitur ; alias sensus intimus , experientia , & auctoritas suppeditat (CXXII.) , ita tamen , ut rerum quantitatæ sine prorsus impares .

CLXXVIII. In primis sensus intimus non omnia , quæ experimur , manifestat ; & eorum , quæ ad ipsum pertinent , multa adhuc ignota manent . Experientia pauca omnino complectitur , nec intima rerum pandit , penitusque recondita . Quot sunt , quibus locorum , & temporis distantia prohibemur ? Quot , quæ à negotiis vacuos nos non inveniunt , que cum aliis permultis se se offerunt , nec proinde possumus experimentis tentare ?

CLXXIX. Demum historia non omnia , quæ eventus respiciunt , potest describere ; perraro ita narrat , ut veritatem præferat : ex historiis perire quamplurimæ ; aliæ aliis sunt oppositæ ; aliæ corruptæ : ac cum iisdem vitiis laborent cetera , quæ ad auctoritatem revocantur , in hoc quoqua genero nostrarum cognitionum copia exiguis finibus circumscribitur .

CLXXX. Verum hæc quantum extendit , ut

ex

LIBER SECUNDUS.

63

ex alio etiam aspectu appareat , omnia , quæ investigari , & cognosci possunt , ad summa quædam capita referamus , & de singulis videamus , quid in ipsis possimus consequi .

CLXXXI. De rebus igitur vel quæritur , an sint , quales sint , vel quantæ , quasnam habeant relationes , quid denique & quomodo agant (1) . Horum aliqua nota sunt , plurima ignota , multa demum , quæ numquam possunt intelligi .

CLXXXII. Cuncta singillatim nunc persequar . Multiplex omnino via ad universam existentiæ cognitionem pertinet ; & in primis mentis intuitus , quo nostra existentiæ nobis constat ; ratiocinium , quo Deum existere ostendimus ; sentiendi facultas & rationis judicia , unde de corporum existentiæ certi sumus ; postremo analogia , & inducere , qua alios spiritus existere inferimus .

CLXXXIII. Ac licet tam multiplici instrumento hac in re possimus uti , tamen longe plurium existentiæ nos latet . Corporum quidem immensa multitudo est ; fortasse etiam spirituum ; sed in iis rerum summis generibus , hominum dumtaxat animas existere scimus , alios spiritus ex fide credimus : quædam corpora , quæ ad globi hujus terrauei superficiem non totam hactenus perlustratam spectant , existentiæ intuemur , magnasque illas coelestes moles nonnullas suspicimus , quin rem

(1) Cognitiones omnes ad quatuor classes revocat Lohius L. IV. C. III. ad cognitionem nempe *identitatis* & *diversitatis* , ad cognitionem *relationum* , ad cognitionem *coexistentiae* , & demum *existentiæ* . In qua distributione illud vitii esse videtur , quod cognitione identitatis , & diversitatis illam coexistentiae contineat , & vicissim . Cognitione autem relationum sit summum cognitionum genus , omnes omnino comprehendens ; cum , ut ipse statuit , quælibet cognitione in perceptione relationis idearum reponenda sit .

64 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

aliquam ex innumeris, quæ in iisdem continentur, distinguamus.

CLXXXIV. De rebus vero, quæ sunt, & nobis constant, dum quærimus, quales sint, nonne hæremus persepe, nonne cæcutimus? Essentialia rerum primarias, & intimas minime assequimur, ex quibus cum omnes proprietates emanent, illud iure nobis non possumus sumere, earum nullam ignorari: quin immo recte statuimus, multas adhuc non fuisse detectas; namque seu industria procurat, seu sors obtulerit, nova in dies rerum obser-vatarum attributa innotescunt.

CLXXXV. Ex quibus non inferendum, nos-tram qualitatum cognitionem ampliorem esse non posse præ experimentis, & observationibus institutis: dilatarunt etiam ratione, præsertim si in rebus mathematicis, & metaphysicis occupemur: ha-rum proprietates rationis ope colligimus, cum pri-marium attributum, quod in eaurumdem conceptu eluet, mente perpendimus, ex quo alia attributa cernere possumus.

CLXXXVI. Non semper autem attributum illud primarium, quod patet, hujusmodi est, ut ex eo fluant omnia, quæ in re habentur, aut de ipsa cognoscimus. Jam constat, verendum semper esse (CLXXXIV.), ne aliquod attributum igno-tum supersit; frequenter vero occurrit, ut ex at-tributo, quod primarium credimus, reliqua nobis nota non omnia pendeant; quandoque vero solum quædam attributa in rebus esse scimus, quin eo-rum nexus videamus.

CLXXXVII. Quantitatuum scientia longius præ-ceteris à recentioribus provecta est; quod tribui debet perfectioni idearum, circa quas versatur, & signis, quibus utitur: idearum siquidem lineamen-ta continent, ipsasque determinant, & breviter exprimunt. Quia vero aliquando illa in rebus al-

ge-

LIBER SECUNDUS.

65

gebris deficiunt signa, & ideæ mediæ in rebus mathematicis, multa adhuc circa quantitates igno-ta dolemus.

CLXXXVIII. Relationes, feracissimus cogni-tionum campus, innumeræ prorsus sunt, atque sagacitati, & studio inveniendi numquam de-erunt. Amplissimum illarum genus est, quod ad omnes pertinet ideas, quoniam omnes ad alias ita se referunt, ut cum iis convenient, aut pugnent; in quo quidem relationum genere perspiciendo, im-becillitatem mentis humanae experimur (CLXXIV., CLXXV.).

CLXXXIX. Sunt præterea relationes, quæ res peculiari quodam modo attingunt, atque earum infinita varietas est, & multitudo, quam vix suo loco indicabam (XLII. & seq.). Ex his duæ me-diores cognitionis vim continent, relatio scilicet cause, & effectus, & rei ad finem; de prima Philosophi omnes fatentur, veras causas prorsus latere, unius effectus ab alio dependentiam nos so-lum posse perspicere (LX. not. 1.) Finium vero longe brevior cognitionis est. Illum quidem primum omnibus rebus communem assequimur, admirabi-lem scilicet hujus universi fabricam, atque con-servationem; peculiares vero rerum fines ne divi-nare quidem possimus; ac solum eos vix conji-cimus, qui nonnullorum individuorum partibus constituti sunt.

CXC. Jam, si ad ultimum cognitionum ge-nus animum convertamus, in summa nos ignora-tione versari deprehendimus. Sæpius definire non possumus, an res patientur, vel agant, minus videmus; incomprehensibilis siquidem est natura virium, & intima rerum iudeoles, atque structura, cui conveniens est ex viribus actio (i).

(i) V. Introd. à n. LXVI. usque ad n. LXXXIII.

66 DE RECTA HUM. MENTIS INSTIT.

CXCI. Hactenus humanae cognitionum extensionem imperfecte adumbrabam ; quæ amplificari posset , si homines sincere in id vellent incumbere ; & si studium , & operam , quam ponunt , ut sua systemata , & præconceptas opiniones tueantur , in illum præstantissimum scopum totam conferrent (1). Multa tamen captum humanae omnino excedunt , & limites humanae cognitioni necessarios imponunt (2).

C A P U T VII.

De impedimentis humanarum cognitionum.

CXCII. Quæ homini in cognitionibus acquisitidis impedimento esse possunt , ab illis causis profecto manant , à quibus ignorantia , & errores nascuntur. Quæ quidem causæ innumeræ sunt , nec profecto ædem omnibus hominibus , & universis temporibus , magisque apud singulas nationes diversæ : omnes tamen ad duas facilime revocantur ; quarum prima in humanæ mentis brevitate , altera in pravo , vel nullo rationis usu , & conamine responda est.

CXCIII. Mentis brevitas , & imbecillitas non eadem est omnium ; omnibus vero idearum defecatum affert , & obstat , quin semper earum videant relations. Quanta idearum inopia laboremus , & quam exigua sit relationum cognitio , capite super-

(1) Cuinam viæ insistendum sit , & quænam instrumenta debeant adhiberi ad cognitionum nostratum fines propagandos , hujus loci non est declarare & expōnere , siquidem L. III. totum id fuse persequimur.

(2) V. Lock. loc. cit. Leibn. Nouv. ess. L. IV. Cb. III. „In his vijs puer, fuitque puer, sudavit, & alsit.“ Hor.

LIBER SECUNDUS.

67

riore indicatum est. Patet autem , idearum defecatum , & impotentiam detegendi earum relationes inter potissima humanarum cognitionum impedimenta jure adnumerari. Quis enim cognitionibus excellat , si non percepit ideas , quæ sunt veluti cognitionum materies , vel si relationes non assecuratur , in quibus cognitiones consistunt?

CXCIV. Quæ declarant , humanam mentem omnem prorsus ignorantiam non posse expellere. Ea magis offundimur , si rationem nobis concessam non exerceamus , vel ipsa prave utamur , & haud conemur , ita divinum rationis munus tueri , ut ex eo fructus uberrimos percipiamus. Quare omnis negligentia , & pigritia abjicenda est , atque optandum , ut ad veritatis cognitionem , quemadmodum nati , ita etiam educati simus , atque instituti (1).

CXCV. A cognitione nos magis retrahunt eratores , judicia scilicet , quæ sive in iis , à quibus ducuntur , sive ex modo , quo deducuntur , falsa sunt. Ab iisdem debemus antea mentem purgare ; inde ea in usu ponere , quæ ad cognitionem nos ducant ; est enim error ignorantia deterior.

CXCVI. Verum cum nostri muneris sit , eo semper spectare , ut mens erroribus liberetur , & ad cognoscendum instituatur (scilicet ipsam regendam , & emendandam suscepimus) ; non omnia , quæ ad illud munus pertinent , in unum congerenda sunt , sed , ut sponte se offerunt , explicanda. Atque ita quidem facilior , & uberior tractatio efficitur , & plane exponitur , quare , & quomodo , & in quas cognitiones , aut errores singulae causæ nos ducant ; usus etiam instrumentorum per-

(1) „Qui cupit optatam cursu contingere metam Multa tulit, fecitque puer, sudavit, & alsit.“ Hor.